

MİTLERDE BÜYÜLÜ GERÇEKÇİLİK

Mehmet Emin BARS*

Özet

Büyülü gerçekçilik Latin Amerika'nın roman alanında en üretken dönemi olarak bilinen 1950'ler ve 1960'larda farklı şekillerde ortaya çıkmış bir anlatım tarzıdır. Büyülü gerçekçilik kavramı, Türkiye'ye bir akım niteliğiyle 1980'li yıllarda ulaşır. Büyülü gerçekçilik, 20. yüzyılda postmodern sanat anlayışıyla önemli ölçüde işbirliği içinde görülür. Bu tarzla birlikte folklorik anlatım tarzı yeniden canlandırılmıştır. Büyülü gerçekçilik yeni bir sanat yaklaşımı değil, folklorik eserlerde geçmişten günümüze kadar uygulanan bir anlatım üslûbudur. Bu üslûba sadece edebiyatta değil sanatın, başta resim olmak üzere, hemen her dalında rastlamak mümkündür.

Mitler olağanüstü niteliklere sahip kahramanların yaratıcılıklarını anlatan bir türdür. Mitler olağanüstü güce sahip varlıkların kutsal ve olağanüstü oluşlarını anlatır. Mitler kutsal hikâyeleri anlatırlar ve gerçek olarak kabul edilirler. Bu makalede büyüülü gerçekçilik anlatım üslûbunun halk anlatılarından mitlerdeki varlığı incelenecektir.

Anahtar Sözcükler: Mit, büyüülü gerçekçilik, olağanüstülük, folklor.

MAGICAL REALISM IN THE MYTHS

Abstract

Magical realism is a type of narration style which appeared different ways in 1950's and 1960's that is known as the most prolific term of Latin America's novel branch. The concept of magical realism reaches to Turkey as a quality of movement in the 1980's. Magical realism is seen in cooperation with postmodern sense of art significantly in 20'th century. Folkloric narration style is revived with this style. Magical realism is not a new art approach but it is a narration style which has implemented from past to present. It is probable to come across with this style not only in literature but also in every branch of art firstly painting.

As to myths, it is a type which narrates the creatiuty of extraordinary powerful heroes. Myths narrate extraordinary powerful existence's being splendid and sacred. Myths narrate sacred stories and accepted as real. In this article, the existence of magical realism in myths will be analysed in folk narration.

Key Words: Myth, magical realism, extraordinary, folklore.

Giriş

Büyülü gerçekçilik terimi, ilk olarak Alman sanat eleştirmeni ve tarihçisi Franz Roh tarafından, 1925 yılında dönemin Alman ressamlarının, konuları ve temaları hayal ürünü, fantastik ve rüyası niteliğe sahip çalışmalarını anlatmak amacıyla kullanılmıştır. Terim, edebiyatta ilk olarak, İtalyan yazar ve eleştirmen Massimo Bontempelli tarafından kullanılır. Büyülü gerçekçilik, en çok Latin Amerikalı yazarların eserlerinin sınıflandırıldığı bir akım

* Türkçe Öğretmeni; Nefi Ortaokulu - Erzurum, m_e_bars_21@hotmail.com.

olarak kendini göstermiştir. Arjantinli yazar Jorge Luis Borges'in 1935 yılında yayımlanan "Alçaklığın Evrensel Tarihi" isimli eseri, ilk büyülü gerçekçilik çalışması olarak kabul edilmektedir. Akımının en tanınmış yazarı, 1967 yılında yayımlanmış olan "Yüzyıllık Yalnızlık" isimli yapıtı ile Kolombiyalı yazar Gabriel Garcia Marquez'dir (Emir ve Diler, 2011: 52). Büyülü gerçekçilik Latin Amerika'da 1950'ler ve 1960'larda farklı şekillerde ortaya çıkmış ve farklı kelimelerle ifade edilmiştir.

Büyülü gerçekçilik kavramı, Türkiye'ye bir akım niteliğiyle 1980'li yıllarda ulaşır. Büyülü gerçekçilik, 20. yüzyılda postmodern sanat anlayışıyla önemli ölçüde iş birliği içinde görülen bir anlatım tarzıdır. Bu tarzla birlikte folklorik anlatım tarzı canlandırılarak, günümüze uyarlanır. Bu anlatım tarzını ilk olarak halk anlatılarında görmek mümkündür. "Büyülü gerçekçi metinlerle halk anlatıları arasında yakın ilişki bulunur. Büyülü gerçekçi anlatılarda halk anlatılarında olduğu gibi okur ya da dinleyiciler kahramanların olağanüstü durumlarını sıradanmış gibi karşılar. Her iki anlatıda da okurun tutumları aynıdır. Okur anlatılanlara gerçekten öyleymiş, gerçekleşiyormuş gibi yaklaşır. Bu bakımdan büyülü gerçekçilik halk anlatılarında çokça kullanılan bir anlatım stildir" (Bars, 2012a: 998). Büyülü gerçekçilik farklı geleneklerden türeyen, farklı sanat dallarında kullanılan bir anlatım üslûbudur. Büyülü gerçekçilik yazı üslûbu "20. yüzyılın, bilhassa Latin edebiyatının uhdesinde görünüyor olsa da, aslında bu anlatım üslûbunun kökenlerinin çok daha eskilerde, sözlü edebiyatın derinliklerinde yattığı" (Çoban, 2011: 195) söylemek mümkündür. Bu anlatım üslûbu daha önce var olmasına rağmen büyülü gerçekçilik olarak adlandırılması 20. yüzyıla rastlamaktadır. Bu bakımdan büyülü gerçekçilik yeni bir sanat yaklaşımı değil, folklorik eserlerde geçmişten günümüze kadar uygulanan bir üslûptur. Bu üslûba sadece edebiyatta değil sanatın başta resim olmak üzere hemen her dalında rastlamak mümkündür.

Büyülü gerçekçi metinlerde anlatının her aşamasında olağanüstü ile gerçek bir arada bulunur. Yazar bu iki unsuru dengede tutan bir anlatım stratejisi uygular. Bu tür metinlerde büyü ile gerçeklik arasında kurulan bu denge biraz hileli bir şekilde işlemektedir. Roland Walter büyülü gerçekçi metinlerin üç özelliğinden söz eder: İlk özellik olarak bu tür metinlerde yazar, anlatıcı ve karakterler olağanüstünü oldukça olağan bir durummuş gibi karşılar ve okuyucu da bu durumu sorgulamaz. İkincisi gerçekçiliğin gerçekçi ve büyülü düzeyleri arasında uyumlu bir bütünlük bulunur. Son olarak bu tür anlatılarda yazarın ketumluğudur. Yazarın ketumluğundan kastedilen yazarın büyülü olanla gerçeğin uyumlu bütünlüğünü zedelemeyecek şekilde olaylara yaklaşmasıdır. Yazar, olaylara açıklamalar getiren bir gözlemci gibi yaklaşmaz (Erdem, 2011: 177).

Büyülü gerçekçilikte gerçekdışı olay ve olgular, gerçek dışılıklarına dikkat çekilmeden, kayıtsız bir tavırla anlatılır. Gerçek ile gerçekdışı bir araya getirilir, birbirine katıştırılır. Zamanda kasıtlı olarak kaymalar görülür. Tuhaf olanlar sıradan hale getirilir. Olağanüstü ve gerçek aynı çerçevede ele alınır. Birinin diğerine üstünlüğü söz konusu değildir. “Daha açık bir ifade ile büyülü gerçekçilik, hayatta ve insanların eylemlerindeki gizemin keşfedilmeye çalışıldığı bir dünya yaratır; bu bağlamda olağanüstü ile gerçek olan arasındaki sınırlar silikleşir, gerçeğin olağanüstüne ya da olağanüstünün gerçekliğe karşı yüceltilmesi gibi bir durum olmamalıdır” (Dilek, 2011: 206). Gerçek olanla büyülü olan uyumlu bir bütünlük gösterir. Anlatıcının olaylara açıklama getirmeye kalkışması büyülü olanı sorgulama kapısını açar. Oysa anlatıcının yapması gereken büyülü gerçekçi dünyaya inanan bir durum ortaya koymaktır. Kahramanlar da büyülü durum karşısında bir şaşkınlık duymazlar. Metinlerde dille çeşitli oyunlar oynanarak düş ve gerçekçilik daha belirgin hale getirilmeye çalışılır. Dil özgün bir biçimde kullanılır, mecazlı ifadeler geniş yer tutar. Dil aracılığıyla büyülü gerçekçiliğin büyülü ve gerçek düzlemleri bir arada kullanılır.

Büyülü gerçekçilikte olaylar, doğrulukları sorgulanmadan ve herhangi bir açıklamaya ihtiyaç duyulmadan anlatılır. Bu anlatılanlar öykünün bağlamında oldukları gibi kabul edilir. Doğaüstü sıradan olarak algılanır. Anlatıcı gerçeklik ya da olağanüstünün yanında yer almaz. Gerçek olan büyülü bir biçimde sunulurken büyülü olan da sıradanlaştırılır. Gerçek olan ile büyülü olan aynı düzlemde yer alır. Evrenin yasalarına göre açıklanamayacak olaylar gerçekten olur. Olağanüstünün sıradanlaşması, gerçekliğin bir parçası haline getirilmesi için detaylı tasvirler yapılır. Bu dünyayla ölümlerin dünyası, gerçekle kurmaca birlikte birbirlerinden ayrılmadan işlenir. Zaman ve yer kavramları geleneksel anlamda kabul edilen biçimleriyle sorgulanırlar (Onay, 2011: 222). Doğal olanın yanı başında kullanılan doğaüstü unsur okuyucuyu şaşırtmaz. Kullanılan doğaüstü unsurun doğal olanla bütünleşip kaynaşması şarttır.

Mit

Mitoloji “mit bilimi” anlamına gelir. Mitin anlamı gerçek hikâyeye, sahip olunan değerli şeyler, kutsal, değerli ve manalı olandır. Mythos, Yunanca’da söylenen ya da duyulan söz, öykü, masal, efsane anlamlarına gelir (Erhat, 2007: 5). Mit kutsal bir hikâyeye içerir. İlk zamanlarda meydana geldiğine inanılan bir olayı anlatır. Bazı şeylerin nasıl meydana geldiğini anlatır. Karakterlerinin çoğu olağanüstü varlıklardır. Mitler olağanüstü niteliklere sahip varlıkların yaratıcılıklarını, kutsal ve olağanüstü oluşlarını, kutsal hikâyelerini anlatırlar. Bu hikâyelerin gerçek olduğuna inanılır. Olağanüstü varlıkların kutsal ve gerçeküstü hikâyelerini açıklarken insanlara model sunmuş olurlar. Kahramanları ilahî varlıklardır. Cennete veya gökyüzüne aittirler. Halkın kurtarıcısı olur; onları canavarlardan, açlıktan, kıtlıktan, her türlü

tehlikeden kurtarır. Halk için güzel ve iyi olanı yapar. Mitlere kutsal ve büyüsel özelliğinden dolayı saygı gösterilir. Birçok kabilede kadın ve çocukların önünde mitler anlatılmaz. Sadece kutsal sayılan gecelerde anlatılır (Seyidoğlu, 2005: 15-19; Bayat, 2007c: 31-32). Mitlerde bulunan olaylar her ne kadar doğaüstü ve kutsal olarak değerlendirmiş olsa da gerçekçi bir mantığa sahiptir. Bu hikâyelerde yalnız sözlü anlatım yoktur. Aynı zamanda gösterim yoluyla kutsalın ifşa edilmesi vardır. Tüm eski medeniyetlerin kökeninde mitoloji bulunur.

Rus bilim adamı V. Propp miti “İnsanların, mevcudiyetine inandığı Tanrılar ve ilâhi kuvvetler hakkında olan hikâyeler” (Bayat, 2007c: 32) şeklinde tanımlar. Mitler insanlığın çocukluk devrinin gerçekleridir. Ecdadımızın tabiat, cemiyet ve Tanrılar hakkındaki kanaatleridir. İlkel insanlar hayattaki tüm varlıkların canlı olduğuna inanırdı. Onlara göre tabiat, ruhlar tarafından idare edilen bir varlıktı. Bu sebepten bizim hayal ürünü gibi kabul ettiğimiz şeyler atalarımız için hayatın gerçekleriydi. İlk zamanlarda meydana gelmiş bu kutsal hikâyeler sözlü gelenekte devam etmiş, bir kısmı din kitaplarına girerek günümüze kadar gelmiştir. İlkel insanların inanç sistemlerini oluşturan mitlerin oluştuğu toplumda yaptırım güçleri vardır. Bu mitlerin çoğunda insanlara iyi olan şeyleri yapmaları telkin edilir. Bu kutsal anlatılar mitik zaman sona erdikten sonra da insanların hayatında derin izler bırakmaya devam etmiş, başka şekillere dönüşerek yaşamaya devam etmişlerdir.

Mitoloji, oluştuğu toplumun gizli ve kutsal bilgisidir. “...objektif olan ve kutsallığına inanılan, gerçekliğinden kuşku duyulmayan mitler medeniyetinin eski şekillerinin ilk ilmî teşebbüslerini, dinî itikatlarını, siyasî hususlarını, güzel sanatların çeşitli türlerini, felsefî bilgileri ve tam anlamıyla etnik medeniyetin bütün katmanlarını kendinde toplayabilmiş bir sistemdir” (Bayat, 2007a: 17-18). Bu anlatılarda dünyevi hadiseler tanrısal olguda aranmakta, dünyevi olana tanrısal bir özellik atfedilmektedir. Mitolojinin sorulara verdiği cevap da simgesel, semboliktir. Mitoloji, mitolojik çağda, ilkel bir toplumda yaşanan bir gerçeklik olmuş, hiçbir zaman eğlence ve fantezi unsuru olarak algılanmamıştır. “B. Malinowski’nin tespitine göre İsa’nın fedakârca ölümüyle gelen kurtuluşu anlatan İncil öyküsü, inanmış Hristiyan için ne ifade ederse, mit de ilkeller için onu ifade eder (Bayat, 2007a: 26). Mitoloji insanların kozmik bilgilerinin ilk kaynağıdır.

İlkel anlayışa göre zaman homojen değildir. Belli zaman dilimleri uğurlu, bazıları da uğursuz sayılmıştır. Mitolojik zaman astronomik zamandan bağımsızdır. Büyüsel-dinsel bir zaman olarak kabul edilir. Mitolojik zaman yaratılışın simgesel olarak tekrarlanmasıyla dönem dönem tekrar yaratılır. Bu zaman kutsal bir zamandır (Eliade, 2005: 457-481). Mitler, herhangi bir akılcı anlayışın oldukça dışında bir hakikat ortaya koyar. Bir mit, doğal bir olayın mantıksız

ve hayalî bir yansıması değildir. Kendine has bir mantığa, ortaya çıktığı düzlemde ne kadar uzak olsa da, hakikat olmasını sağlayan bir özelliğe sahiptir.

Mitlerde Büyülü Gerçekçilik

Bu bölümde yukarıda yapılan açıklamalar ışığında çeşitli mit örneklerinden yola çıkılarak bu anlatılarda büyülü gerçekçilik anlatım tarzının varlığı incelenecektir.

Büyülü gerçekçi anlatım biçiminde "...hayaletlere, kayıplara karışmalara, mucizelere, olağanüstü melekeler, gerçekdışı sahnelere yer vardır; ancak sihirbazlık gösterilerinde görülen türden büyülere rastlanmaz" (Çoban, 2011: 197). Bu anlatım biçiminde yer alan evren, birtakım gerçeküstü öğelere sahiptir. Bu gerçeküstü öğeler metnin yazarı, metindeki kahramanlar ve okuyucular tarafından gerçekdışı olarak değerlendirilmez, gerçekliğin bir parçası olarak görülür. Başka bir ifade ile gerçeküstülüğün gerçekle ilişkisi sorgulanmaz. Yazar ve karakterler gerçeğin içindeki gerçeküstü olaylarına kayıtsız bir tavır takınır. Olaylar gerçek bir evrende gelişir, bu evren gerçekdışı olaylarla süslenir, karakterler de bu gerçek dışılıklara kayıtsız görünür. Olağanüstü öğelerin son derece sıradanmış gösterilmesi büyülü gerçekçi metinlerin en önemli özelliklerindedir. "Bu özellik, sürekli işleyen bir dengeleme çabası, hileli bir şekilde işlemekte ve her zaman gerçekliğin büyülü düzeyinin biraz daha ağır basmasını sağlamaktadır" (Erdem, 2011: 176). Altay Türklerinin kâinatın yaratılışı mitinde büyülü gerçekçiliğin bu niteliklerini görmek mümkündür. Altay Türklerinin kâinatın yaratılışı mitine göre önceleri büyük bir tanrı ile bir de su vardır. Tanrı suya bir beyaz kuğu gönderir, bir ağız dolusu toprak getirmesini ister. Kuğu suya dalar, oradan getirdiği toprağı suyun üzerine üfler. Böylece toprak meydana gelir. Bu toprak düz bir alan halindedir. Tanrı ikinci bir kuğu kuşunu gönderir. Onun getirdiği topraktan dağlar ve derinlikler oluşur. Bu arazi üzerinde hiç bitki yoktur. Bu durum şeytanın hoşuna gitmez, o da bataklıklarla ormanı yaratır (Uraz, 1967: 8). Örnekteki Altay mitinde, büyülü gerçekçi anlatım tarzının bir niteliği olarak, çeşitli gerçek dışı sahnelere rastlanır. Tanrı tarafından gönderilen kuğunun getirdiği küçük bir toprak parçasından ovaların, dağların, çukur alanların meydana getirilmesi, şeytan tarafından da orman ve bataklıkların yaratılmasında gerçeküstü öğeler bulunur. Bu gerçekdışı öğeler metnin anlatıcısı, kahramanları ve dinleyiciler tarafından gerçekdışı olarak kabul edilmemiştir. Doğaüstü unsurlar olağanmış gibi sunulmuştur. Gerçek ile büyülü olan arasında bir denge kurulmaya çalışılmıştır. Bu dengeleme çabasında kötülüğün sembolü olan şeytanın bataklık ve ormanı yaratmasında da olayın gerçeklik boyutu bir mantığa oturtulmaya çalışılmış; ancak büyülü düzey daha ağır basmıştır. Mitteki olayların gerçek bir evrende (dünyada) gelişmesi, bu evrenin gerçekdışı olaylarla süslenmesi büyülü gerçekçi anlatım üslubunun diğer bir niteliği olarak mitte görülmektedir.

Büyülü gerçekçi metinlerde olağanüstü öğeler doğalmış gibi gösterilir. Büyülü gerçekçi metinlerin kahramanları da olağanüstü öğeleri yaşamın son derece olağan durumları olarak karşılar. Metinlerde karşılaşılan doğaüstü sıradan bir olaydan farksızdır. Büyü şaşılacak bir durum değil, normalleşen bir ögedir. Metinler büyüün ögesini içerir. Bu durum evrenin bizim bildiğimiz yasalarıyla açıklanamayan olaylardır. Sıra dışı bu metinlerde olağan şekilde karşılanır, tuhaf karşılanmaz. Metinlerde sürprizler ne kadar dizge bozucu olursa olsun sıradan karşılanır, görmezden gelinir. Bu özellikler insanın yaratılışını anlatan Altay ve Yakutların mitinde görülür. Bu mite göre Kara Han'ın büyük oğlu Ülken insan vücutlarını yaratır. Bunların canı yoktur. Can vermek için Kara Han'a bir kuzgun gönderir. Kara Han insan için istenilen canı verir. Kuzgun geri dönerken acıdır. Yeryüzünde çeşitli hayvanların leşlerini görür. Leşleri gören kuzgun dayanamaz ve konuşmaya başlar. Kuzgunun gagası açılınca can ağzından çam ormanlarındaki ağaçlara dağılır. Bunun için çamlar yaz, kış yapraklarını dökmeden canlı kalırlar. Kuzgun havada uçarken Erlik Han yeraltından çıkar. Ülgen insan cesetlerini koruması için sarayında köpeği bekçi olarak koyar. O zaman köpekler tüysüzmüş. Erlik köpeği tüy ve yemek karşılığında kandırarak saraya girer. Erlik kendi canından insan cesedine üfler, cesetler canlanır. Böylece ilk erkek ve kadın yaratılmış olur (Uraz, 1967: 92-93). Altay ve Yakutların yaratılış miti çam ağaçlarının yaz kış yeşil kalmaları, köpeklerin tüyelerinin olması ve ilk kadın ile erkeğin yaratılması motiflerini açıklar. Bu motiflerde birçok büyü unsur bulunur. İnsan suretine can getirmesi için kuzgunun gönderilmesi, insan cesedinin bir köpek tarafından korunması, şeytan tarafından insana can üflenmesi mitte göze çarpan doğadışı, olağanüstü motiflerdir. Mitin kahramanı Kara Han'ın büyük oğlu Ülken, kuzgun tarafından insan canının düşürülmesi, Erlik tarafından köpeğin kandırılması gibi olağanüstü öğeleri taşıyan olayları yaşamın son derece olağan olayları şeklinde değerlendirir. Bu doğaüstü olaylar hem mitin kahramanı hem de mitin dinleyicileri için sıradan bir olaydan farksızdır. Bu olaylar evrenin yasalarına göre açıklanmayacak büyüsel nitelikte olaylardır. Ancak mite inanan insanlarda bir şaşkınlık meydana getirmemiştir.

Büyülü gerçekçi anlatım üslûbuna göre "... edebiyatta büyü unsur, sıradan nesnenin sanki ilk kez görünüyormuşçasına hayret içinde anlatılması ve buna karşın olağan dışı olanın tüm normalliğiyle verilmesi olarak belirtilir" (Kekeç, 2011: 211). Büyülü gerçekçi anlatı, sözlü edebiyat ürünlerinden beslenmiştir. Büyülü, düşsel ve mitsel olan gerçekmiş gibi algılanır. Bu anlatıların büyüü olağandışı olanın hiçbir garipsemeye yer verilmeden, sorgulanmadan kabul edilmesindedir. "Büyülü gerçekçi metinlerde kahramanlar olağanüstü bir şey gördüklerinde bu duruma şaşırılmaz ve bunu yadırgamazlar. Olağanüstü olan garipsenmez, aksine sıradan olanın dil oyunları, kurgulanış biçimiyle sıra dışı hâle getirilir" (Onay, 2011: 225). Verbitskiy tarafından Altay Türkleri arasından derlenen başka bir yaratılış mitinde de kahramanların

gördükleri olağanüstü olaylara şaşırmadıkları, bu durumu yadırgamadıkları görülür. Bu mite göre dünya bir denizden ibarettir. Tanrı Ülgen üzerinde uçar, konacak yer bulamaz. Ülgen semanın sözlerini içinden tekrarlar ve denizden taş çıkar, buna biner. Suda yaşayan Ak Ana ona “yaptım oldu” demesini söyler. Ülgen bunun üzerine “yaratılsın yer” der, yer yaratılır; “yaratılsın gök” der, gök yaratılır. Üç balık yaratır, dünyayı bu üç balığın üstüne koyar. Dünyayı yarattıktan sonra Tanrı, Altın Dağ’a çekilir. Altın Dağ o kadar yüksektedir ki Ay’a ve Güneş’e değermiş. Dünyanın yaratılışı altı günde tamamlanır (Ögel, 1998: 433-436). Bu mit baştan sona büyüsel unsurlarla kaplanmıştır. Mitte Tanrı Ülgen’e Ak Ana’nın “yaptım oldu” demesini öğretmesiyle yer ve göğün yaratıldığı görülür. Bunları söyleyen Tanrı Ülgen olanlar karşısında bir şaşkınlık duymaz. Bu olağandışı, büyüsel unsurlar hayatın hakikatinden farksız biçimde görülür. Mitte kahramanların şaşkınlık duymadıkları diğer bir motif de dünyanın üç tane balık tarafından taşınmasıdır. Ayrıca dünya altı günde yaratılmıştır. Bu motifler ilk insanların dünyayı anlamlandırma düşüncelerinin sonucunda oluşmuş kutsal nitelik taşıyan inançlarıdır. İlk insanlar bu olaylarda bir mantık aramamış, büyüsel niteliğe sahip bu olaylara hayatın gerçekleri olarak bakmışlardır.

Büyülü gerçekçilik akımında fantastik ya da tuhaf unsurlarla gerçekçi unsurlar karıştırılarak yan yana kullanılır. Labirentimsi anlatım tekniklerine, zaman değişimlerine, rüyalara, masalımsı hikâyelemelere yer verilir. Yenisey yaratılış mitinde özellikle büyü gerçekçilik anlatım tarzının büyü olanı ile gerçeği bir arada ve dengede tutması niteliği karşımıza çıkar. Bu mite göre önceleri hiçbir şey yoktur. Yalnızca büyük bir deniz vardır. Bir de büyük bir şaman vardır. İşi gücü olmayan şaman su üstünde nice su kuşlarıyla uçup durur. Uçar ama konup dinleneceği bir yeri yoktur. Şaman, balıkçıdan suya dalıp denizin dibinden toprak getirmesini ister. Balıkçılın denizden getirdiği çamurdan şaman bir ada yapar, böylece yorulunca orada dinlenir (Ögel, 1998: 466). Bu mitin kahramanı bir şamandır. Büyük bir denizin üstünde şamanın kuşlarla uçuşması, suyun dibinden toprağın getirilip bundan adacığın oluşturulması motifleri olayın büyüsel niteliğini oluştururken; şamanın yorularak dinleneceği bir yer araması, suya yabancı olmayan bir hayvan olan balıkçı tarafından toprağın getirilmesi motifleri de olayın gerçekçi yönünü oluşturur. Bu mitte de büyü ile gerçek bir arada kullanılmıştır. Mitte anlatıcı böylece bu iki unsuru (büyü ile gerçek) dengede tutan bir anlatım stratejisi uygular. Mitte büyü gerçekçi metinlerin bir niteliği olarak büyü ile gerçeklik arasında kurulan denge bu şekilde işler.

Büyülü gerçekçiliğin büyü, metnin evrenindeki gerçekler kadar olağandır. Büyülü gerçekliğin anlatı kişisi, olağanüstü ögenin kendi evreninde yer almasına şaşırmaz, büyü ile gerçek arasındaki sınırlarda gezinir. “Bununla beraber büyü gerçekçilik metinlerinde –

fantastik olarak nitelendirebileceğimiz kurgularla yapılandırılmış metinlerdeki durumun aksine-metin evreninin bir bütün olarak alternatif bir gerçeklik oluşturmadığı görülür; yani aktüel gerçeklikle olağanüstü olan hep bir aradadır ve anlatı kişisi iki düzlemde gerçekleşenleri aynı derecede olağan bulur” (Aranyosi, 2011: 192). Gerçekliğin yalnızca bizim gördüğümüz yüzeysel şekli yoktur, sihirli bir boyutu da bulunmaktadır. Altay’daki Karaorman Tatarları’nın mitinde de bu nitelikler görülür. Bu mite göre çok eski zamanlarda Payana, insan şeklinde bir şey yapar. Ama ona can veremez. Ruh aramak için göğe çıkar. İnsanın yanına da köpeği bırakır. Köpek o dönemlerde tüysüzdür. Şeytan az sonra ona görünür. Şeytan, köpeğe insanı vermesi karşılığında ona tüy vereceğini söyleyerek onu kandırır. İnsanı eline alan şeytan her tarafına tükürür. İnsana ruh vermek için gelen Tanrı insanı tükürükler içinde bulur. Tanrı ne yaparsa insanı temizleyemez, içini dışına çevirir. Bunun için insanın içi tükürükle dolu kalır. Tanrı insana can verir. Köpeğe de kızar, onu hep insana hizmet etmesi için köpek olarak bırakır (Ögel, 1998: 465). Bu mitteki olaylar, Altay ve Yakutlarda yukarıda anlatılan yaratılış mitiyle çeşitli benzerlikler taşır. Altay-Yakut mitinde Ülgen, kuzgunu can getirmesi için Tanrı’ya yollarken bu mitte Payana kendisi Tanrı’ya gider. Köpek ve şeytan motifleri iki mitte de benzer nitelikler taşır. İnsanoğlunun içinin kötülüklerle dolması şeytanın tükürmesine bağlanır. Köpek ise insana ihanet ettiği için dünyada hep insanların emri altında kalmıştır. Mitteki büyü motifler Payana’nın insan için can araması, köpeğin insan suretini koruması, köpeğin şeytan tarafından kandırılması, insanın içinin dışına çevrilmesi şeklinde görülür. Mitin gerçeklik yönünü ise insanların kötülük yapmasının sebebinin şeytanın varlığına bağlanması oluşturur. Mitteki büyü ile gerçek aynı düzeyde olağan karşılanmış, gerçekliğin yüzeysel şekli yerini sihirli boyuta bırakmıştır. Büyülü gerçekçi anlatıların bir niteliği olarak görülen zamanın belirsizliği de mitte göze çarpmaktadır.

Büyülü gerçekçi bir esere doğaüstü unsuru katabilmek için yerel folklordan yararlanır. Bu eserlerde perilerle, cinlerle, hayaletlerle dolu masallardan, destanlardan, efsanelerden ve halk hikâyelerinden yararlanır. Yerel folklor eserlerinden alınan unsurlar eserin fantastik kısmını oluşturur. Bu tür eserlerde geleneksel sözlü edebiyatın kullandığı anlatım teknikleri kullanılabilir (Emir ve Diler, 2011: 54). Aşağıdaki mit örneğinde Kaf Dağı’nın yaratılması anlatılırken yerel folklor unsurlarından yararlanılmıştır. Kaf Dağı’nı anlatan bu mitte Tanrı arzı yerinde sabitlemek için yetmiş altı bin altı yüz yetmiş üç dağ yaratır. Arz yine yerinde durmaz. Bir melek cennet derelerinden Tanrı’nın emriyle bir lacivert cevher çıkarır. Bundan Kaf Dağı’nı peyda eder. Böylece yer sükûn bulur. Bu dağın altında cinler ve ejderhalar bulunmuş. Gökler rengini bu dağın renginden alır. Hiçbir insan bu dağa çıkamaz. Orada ay ve gün yoktur. Bu dağ olmazsa depremler meydana gelir. Kaf Dağı arzın bütün dağlarının anasıdır. Meşhur Anka kuşu da bu dağda yaşar (Seyidoğlu, 2005: 46-47). Bu mitte dünyayı yerinde tutan Kaf Dağı

anlatılmaktadır. Mite göre Tanrı, Kaf Dağı'nı arzi sabitlemek için melek tarafından getirilen lacivert bir cevherden yaratır. Bu dağın altında cinlerin ve ejderhaların bulunması, göklerin rengini bu dağdan alması, insanoğlunun bu dağa çıkamaması, bu dağda ay ve günlerin (zamanın) olmaması, ismi olan kendi olmayan Anka kuşunun burada yaşaması yerel folklorda da karşımıza çıkan doğaüstü olaylardır. Mitte karşılaşılan bu doğaüstü motifler sıradan bir olaydan farksızdır. Büyülü gerçekçi metinlerin bir niteliği olarak mitte kronolojik olarak akmayan, öncesi ve sonrası belirlenmeyen, müphem bir zaman bulunur. Bu zamanın ölçüsü, başı ve sonu yoktur.

Büyülü gerçekçi bir eserde anlatıcı, okuyucunun tuhaf olanı sorgulamamasını sağlamak için, hiçbir açıklamada bulunmaz. “Anlatıcının ketumluğu sayesinde uzaklık ve uzaklaşma duyguları yaratılırken, olaylar ve bu olayların akışı ön plana çıkmaktadır. Büyülü gerçekçilikte sıkça kullanılan ironi de anlatıcının yaratmış olduğu büyülü dünyadan kendisini uzak tutmasını sağlar” (Emir ve Diler, 2011: 54). Büyülü gerçekçilikte mucizeler ve olağanüstü olaylar, alışlagelmiş olaylar biçiminde algılanır. İnsanların, yaşadığımız dünyanın geçerli yasalarının ötesinde özelliklerle donatılmış olduğu, gizem dolu bir dünyayı ifade eder. “Bu özelliğe sahip olan kurgular, hayatta gerçekleşmesi imkânsız olan durum, olay ve kahramanları, itibarî âlemden normalmiş gibi gösterir. Gerçeği ve fantastiği birleştirerek her şeyi doğal bir şekilde sunar. Böylelikle sıradan olayları gerçek dışı bir masal gibi anlatır” (Toyman, 2006: 26). Altaylar arasında bazı kutsal taşlarla ilgili inançlar bize gizemli bir dünyanın kapısını aralar. Bunlardan biri de yada taşıdır. Bu taş yağmur, rüzgâr ve benzeri şeyleri getirmeye yararmış (Kaşgarlı Mahmud, 2005: 673). Bazı taşlar çocuk doğurtur, bazıları da kısırlık yapar. Zümrüt taşı bir çocuğun rahat doğmasını sağlar. Harezmi taşı bazı hastalıkları iyileştirir (Seyidoğlu, 2005: 48-49). Yada taşının veya bazı kutsal taşların olağanüstü güçlere sahip olmaları ilk insanların inançları arasında yer alır. Bu taşlar başlangıçta Tanrılar tarafından kullanıldıkları için kutsal sayılmıştır. Taşın yağmur yağdırması, kısırlığa sebep olması, doğumda kolaylık sağlaması veya hastalıkları iyileştirmesi mitin tuhaf olan yönünü oluşturur. Anlatıcı, okuyucunun bu tuhafılığı fark etmemesi için onların Tanrı tarafından kullanıldıklarını ifade etmiş, bu durum okuyucuda gerçeklik hissini doğurmuştur. Yazar olayların büyülü yönlerini Tanrı'ya bağlarken başka açıklamalarda bulunmaktan kaçınmış (ketumluk), olayların akışını ön plana çıkarmıştır. Böylece ilk insanlar tarafından inançlarının bir parçası olarak olağanüstü olaylar alışlagelmiş biçimde algılanmıştır. Taşların sihirli güçlere sahip olmaları yaşadığımız dünyanın geçerli yasalarıyla açıklanamayan, gizemli bir dünyanın ifadesidir.

Büyülü gerçekçi anlatılarda “Mitsel mekânlar kullanılır. Düz çizgisel bir zaman algısı yoktur, daha çok çevrimsel zaman algısı hâkimdir. Bazen semboller ve çağrışımlar, bazen de

halk hikâyeleri, masallar, efsaneler, destanlar ve düşler yardımıyla geçmiş, şimdi ve gelecek iç içe geçer. Üslup açısından bakıldığında büyülu gerçekçilik, benzetme, mecaz, mübalağa, tekrarlar, sembolizm, ironi ve paradoks gibi pek çok söz sanatını kullanmaktadır” (Emir-Diler, 2011: 54). Büyülu gerçekçilikte, fiziksel ve metafiziksel iki dünya birleştirilir. Büyülu gerçekçilikte birbirine aykırı iki boyut okuyucuyu şaşırtmadan kaynaştırılır. Karaorman Tatarlarında ateşin bulunuşunu anlatan aşağıdaki mitte bu nitelikler göze çarpar. Bu mite göre Kудay insanı yaratır. İnsanı soğuktan korumak amacıyla ateşi bulması için Ülgön’ün üç kızını yollar. Kızlar ateşi bulamaz. Tanrı Kудay kızların yanına gelirken sakalına takılır, düşer. Ülgön’ün kızları buna güler. Kудay kızarak geri döner. Yolda giderken kızların taşın keskinliğini ve demirin sertliğini bulamadıkları halde kendisine güldüklerini söyler. Üç kız bu sözleri gizlice dinler ve sonunda taşın keskinliğinden ve demirin sertliğinden yararlanarak ateşi bulurlar (Seyidoğlu, 2005: 52-53). Mit temel olarak ateşin insanlar tarafından bulunuşunu olağanüstü motiflerle anlatır. Bu mitte belirsiz bir mekân bulunur. Olayın dünyada mı dünyanın dışında mı geçtiğine dair bir ipucu da bulunmaz. Olayın ne zaman olduğuna dair bir zaman da belirtilmemiştir. Tanrı Kудay’ın sakalına basıp düşmesinde söz sanatlarından ironi bulunur. Benzer bir ironi Tanrı Kудay’ın insanı yarattıktan sonra onu soğuktan korumak amacıyla ateşin ne olduğunu bilmeyen kızları ateşi getirmeleri için göndermesinde de görülür. Bu olağandışı unsurların yanında ateşin taş ile demirin sürtünmesinden ortaya çıkmasında olayın gerçeklik boyutu metne sokulur. Böylece mitteki büyüsel nitelik ile gerçeklik arasında denge kurulmaya çalışılır. Mitte karşılaşılan olağanüstü motifler olayın kahramanları olan Tanrı Kудay ile Ülgön’ün üç kızları tarafından şaşkınlıkla karşılanmaz. Olayın kahramanlarında olduğu gibi dinleyicide de bir şaşkınlık meydana gelmez. Bu olaylar hayatın sıradan olayları gibi algılanır ki bu nitelik büyülu gerçekçi metinlerin önemli özelliklerinden biridir.

Sonuç

Mitler ilk insanlar için gerçekte olan olayları anlatır. Karakterlerinin çoğu olağanüstü varlıklardır. Olağanüstü güce sahip kişilerin kutsal ve olağanüstü oluşlarını anlatır. Bu hikâyelerin gerçek olduğuna inanılır. Mitler insanlığın çocukluk devrinin gerçekleridir. İlk insanlar, hayattaki tüm varlıkların canlı olduğuna inanır. Tabiat ruhlar tarafından idare edilen bir varlıktır. İşte bu sebepten bizim hayal ürünü olarak kabul ettiğimiz şeyler atalarımız için hayatın gerçekleridir. Mit çağında yaşayanlar için mitolojik olaylar tartışılmaz birer gerçekliktir. Mitler tam bir inançla anlatılan öykülerdir. Tarih öncesi kişilerin hayal dünyalarının bir ürünü değil; dünya görüşü, etraflarını çevreleyen dünya hakkındaki görüşleridir. Mitlerde kronolojik olarak akmayan, öncesi ve sonrası belirlenmeyen müphem bir zaman bulunur. Bu zamanın ölçüsü, başı ve sonu yoktur. Mitler yaşadıkları bağlamlarda kutsal ve gerçek kabul edilmişlerdir.

Mitlerin bu özellikleri göz önünde bulundurulduğunda büyümlü gerçekçilik üslûbu ile halk anlatılarından mitler arasında yakın bir ilişki bulunduğunu söylemek mümkündür. Mitlerde, büyümlü gerçekçi anlatım üslûbunun bir niteliği olarak, inanılması güç, olağanüstü olaylar, doğrulukları sorgulanmadan ve herhangi bir açıklamaya ihtiyaç duyulmadan anlatılmıştır. Bu anlatılan doğaüstü olaylar, anlatıcı ve dinleyiciler tarafından sıradan olarak algılanmıştır. Anlatıcı gerçeklik ya da olağanüstünün yanında yer almamıştır. Büyümlü olaylar sıradanlaştırılarak sunulmuştur. Evrenin yasalarına göre açıklanamayacak olaylar gerçekten olmuş gibi sunulmuştur. Mitlerde gerçek ile büyü, doğal ve doğaüstü iç içe kullanılmıştır. Geçmiş, şimdi ve gelecek zaman iç içe geçmiştir. Mitler dünyasında gerçekleşen olaylarda mantık aranmamıştır. Sonuç olarak, büyümlü gerçekçilik anlatım üslûbunun kökenleri çok eskilerde, sözlü edebiyatın ilk şekilleri olan mitlere uzanmaktadır.

Kaynaklar

- AÇA, M. ve ERCAN, A. M. (2006). Anonim Halk Edebiyatı. *Türk Halk Edebiyatı El Kitabı*. Ankara: Grafiker Yayıncılık, 113-168.
- BARS, M. E. (2012a). Ferhat ile Şirin Hikâyesi'nde Büyümlü Gerçekçilik. *Turkish Studies*, 7(4), 995-1008.
- BARS, M. E. (2012b). Oğuz Kağan Destanı'nda Büyümlü Gerçekçilik. *The Journal of Academic Social Science Studies*, 5(6), 27-38.
- BAYAT, F. (2007a). *Türk Mitolojik Sistemi (Ontolojik ve Epistemolojik Bağlamda Türk Mitolojisi) C. 1*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- BAYAT, F. (2007b). *Türk Mitolojik Sistemi (Kutsal Dışı-Mitolojik Ana, Umay Paradigmasında İlkel Mitolojik Kategoriler- İyeler ve Demonoloji) C. 2*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- BAYAT, F. (2007c). *Mitolojiye Giriş*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- ÇOBAN, S. B. (2011). Dede Korkut Kitabı ve Büyümlü Gerçekçilik. *Millî Folklor*, 91, 195-203.
- ÇORUHLU, Y. (2006). *Türk Mitolojisinin Anahatları*. İstanbul: Kabalcı Yayınevi.
- DİLEK, E. D. (2011). Efsaneden Büyümlü Gerçekçiliğe. *Millî Folklor*, 91, 204-209.
- ELİADE, M. (2005). *Dinler Tarihi (İnançlar ve İbadetlerin Morfolojisi)*. (çev. Mustafa Ünal). Konya: Serhat Kitabevi.

- EMİR, D. ve DİLER, H. E. (2011). Büyülü Gerçekçilik: Latife Tekin'in Sevgili Arsız Ölüm ve Angela Carter'ın Büyülü Oyuncakçı Dükkânı İsimli Eserlerinin Karşılaştırması. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 30, 51-62.
- ERDEM, S. (2011). Büyülü Gerçekçilik ve Halk Anlatıları. *Millî Folklor*, 91, 175-188.
- ERHAT, A. (2007). *Mitoloji Sözlüğü*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- KAŞGARLI MAHMUD. (2005). *Dîvânü Lugâti't-Türk*. (çev. Seçkin Erdi, S. Tuğba Yurteser). İstanbul: Kabcacı Yayınevi.
- KEKEÇ, N. (2011). Karnavaldan Büyülü Gerçekçiliğe: Berci Kristin Çöp Masalları. *Millî Folklor*, 91, 210-220.
- ONAY, E. (2011). Gölgesizler'de Masal, Efsane ve Büyülü Gerçekçilik. *Millî Folklor*, 91, 221-225.
- ÖGEL, B. (1998). *Türk Mitolojisi I*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- ÖNAL AKKAŞ, S. (2008). Mit ve Felsefe. *Millî Folklor*, 77, 83-88.
- SEYİDOĞLU, B. (2005). *Mitoloji Üzerine Araştırmalar Metinler ve Tahliller*. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- SEYİDOĞLU, B. (2007). Sel Mitleri. *Millî Folklor*, 76, 26-29.
- TOYMAN, Y. Ö. (2006). *Nazlı Eray'ın Roman Dünyasında Düşü ve Büyülü Gerçekliğin Kurgusu ile Fantastik Unsurlar*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- ULUSOY ARANYOSI, E. (2011). Edebiyatta Büyülü Gerçekçiliğin 'Büyü'sünün Menşei Üzerine: Sosyal Adaptasyon Araçları Olarak Masallar. *Millî Folklor*, 91, 189-194.
- URAZ, M. (1967). *Türk Mitolojisi*. İstanbul: Hüsniyat Matbaası.